

PƏRVİN DARABADI

Bakı Dövlət Universitetinin professoru

e-mail: darabadi@mail.ru

GÜNAY BAYRAMOVA

Bakı Dövlət Universiteti

e-mail: gunaybayramova@hotmail.com

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ BU GÜNÜ: UĞURLAR, PERSPEKTİVLƏR

*Məqalə “50+50 Universitetdaxili qrant”
çərçivəsində çapa hazırlanıb*

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, müstəqillik, xarici siyasət, diplomatiya, Dağlıq Qarabağ problemi, beynəlxalq təşkilatlar

Keywords: the Republic of Azerbaijan, independence, foreign policy, diplomacy, Nagorno-Karabakh conflict, international organizations

Ключевые слова: Азербайджанская Республика, независимость, внешняя политика, дипломатия, Нагорно-Карабахская проблема, международные организации

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müstəqil xarici siyasət yeritməyə, beynəlxalq aləmin bərabərhüquqlu üzvü olmaq istiqamətində fəaliyyətə başlamışdı. Qarşıda duran məsələlərin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan diplomatiyasının düşünülmüş, mövcud reallıqları əks etdirən fəaliyyət proqramı olmalı idi. Lakin SSRİ-nin tərkibində olduğu vaxt ərzində Azərbaycan müstəqil xarici siyasət yeritməmişdi və bu səbəbdən də xarici siyasət sahəsində ixtisaslı kadr çatışmazlığı özünü göstərirdi. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası az müddət ərzində bu sahədə mövcud olan boşluğu aradan qaldırmaq üçün müvafiq tədbirlər görmüş və uğurlu nəticələr əldə etmişdir. Məqalədə Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət sahəsində əldə etdiyi uğurlardan, gələcək perspektivlərdən bəhs olunur.

XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müstəqil xarici siyasət yeritməyə, beynəlxalq aləmin bərabərhüquqlu üzvü olmaq istiqamətində fəaliyyətə başladı. Qarşıda duran məsələlərin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan diplomatiyasının düşünülmüş, mövcud reallıqları əks etdirən fəaliyyət proqramı olmalı idi. Lakin SSRİ-nin tərkibində olduğu vaxt ərzində Azərbaycan müstəqil xarici siyasət yeritmirdi və bu səbəbdən də xarici siyasət sahəsində ixtisaslı kadr çatışmazlığı özünü göstərirdi. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası az müddət ərzində bu sahədə mövcud olan boşluğu aradan qaldırmaq üçün müvafiq tədbirlər gördü və uğurlu nəticələr əldə etdi.

1991-ci il oktyabr ayının 18-də “Müstəqillik haqqında Konstitusiyaya aktının” qəbul edilməsi ilə Azərbaycan Respublikasının diplomatiya tarixində yeni mərhələ başlamış oldu. Bu mərhələdə Azərbaycan xarici siyasətinin qarşısında dayanan əsas məsələlər bunlar idi:

1). Beynəlxalq aləmin bərabərhüquqlu subyekti olmaq istiqamətində fəaliyyət (beynəlxalq təşkilatlara üzvlük, dünya dövlətləri ilə ikitərəfli əlaqələrin qurulması)

2). Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü, Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması.

Azərbaycan diplomatiyası az müddət ərzində özünün gələcək fəaliyyət prinsiplərini və istiqamətlərini hazırlayıb həyata keçirməyə başladı və mühüm nəticələr əldə etdi. İlk olaraq, müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində beynəlxalq və məhəlli təşkilatlara üzv olmaq, onlarla əməkdaşlıq etməyə mühüm diqqət verildi. Belə ki, müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminin səciyyəvi cəhətlərindən biri müxtəlif yönümlü beynəlxalq və məhəlli təşkilatların mövcudluğu və fəaliyyətidir. Bu təşkilatlar onlara üzv dövlətlərin suverenliyinin qorunması və möhkəmləndirilməsinin təminatçısı, ölkələr arasında ikitərəfli və çoxtərəfli qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın genişləndirilməsinin vasitəçisi rolunu oynayırlar. Eyni zamanda, gənc dövlətlərin problemlərinin, həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması baxımından da bu təşkilatlara üzv olmaq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Odur ki, bu imkanlardan geniş istifadə etmək məqsədilə siyasət səhnəsinə yeni çıxmış dövlətlər müstəqilliklərinin ilk günlərindən bir çox təşkilatlara üzv olurlar.

Bunları əsas götürərək, 1991-ci il oktyabr ayının 18-də "Müstəqillik haqqında Konstitusiyaya Aktı"nı qəbul edən Azərbaycan elə həmin ay, yəni oktyabr ayının 29-da üzvlüyə qəbul edilməsi haqda Birləşmiş Millətlər Təşkilatına (BMT) müraciət etdi və 1992-ci il mart ayının 2-də BMT üzvlüyünə qəbul edildi. Bununla da, beynəlxalq birliyin bərabərhüquqlu üzvünə çevrildi. Eyni zamanda, BMT-nin əsasnaməsinə görə verilən imkanlardan bəhərlənməyə, YUNESKO, YUNİSEF və digər alt qurumlarında fəaliyyət göstərməyə başladı (1, s.273). Bununla yanaşı, sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək, iqtisadi layihələr hazırlamaq, həyata keçirmək məqsədilə Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı kimi qurumlara daxil olmuş, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olmuş, öz tərəfindən Xəzərsahili Dövlətlər Birliyi, Ümumqafqaz evi, GUAM kimi təşkilatların və layihələrin yaradılmasına təşəbbüs göstərmişdir. Azərbaycan həmçinin Avropa Şurası, Avropa İqtisadi Birliyi, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının, NATO-nun Sülh Naminə tərəfdaşlıq proqramının iştirakçısıdır.

Azərbaycanın üzv olaraq qəbul edildiyi ilk təşkilat tarixi, dini və mədəni dəyərləri ilə bağlı olduğu İslam Konfransı Təşkilatı (hazırda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) oldu. 1991-ci ilin dekabr ayında İslam Konfransı Təşkilatına üzv olması beynəlxalq aləmdə respublikamızın qarşısında yeni üfüqlər açdı. İƏT-yə qoşulduqdan sonra Azərbaycan İƏT və ona üzv dövlətlərin ardıcıl dəstəyinə nail oldu. İƏT Ermənistan-Azərbaycan münacişəsi ilə bağlı qətnamələr qəbul etdi. Bu qətnamələrdə Ermənistan qəti şəkildə təcavüzkar dövlət kimi qeyd edildi. İƏT xarici işlər nazirlərinin 1996-cı ildə Cakartada keçirilmiş XXIV konfransında "Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında" adlı qətnamə qəbul edildi. Qeyd etmək lazımdır ki, İƏT dövlət və hökumət başçılarının 1997-ci ildə Tehranda keçirilmiş VIII, 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX və 2003-cü ildə Malayziyanın Putracaya şəhərində keçirilmiş X konfransları eyni adlı qətnamələr qəbul etmişdir (2, s.532).

1992-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinə (1995-ci il 1 yanvardan ATƏT) üzv oldu. ATƏT Azərbaycanın üzv olduğu

ilk Avropa təşkilatı idi. Respublikamız bunun ardınca 1992-ci ilin 2 martında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinin 46-cı sessiyasında BMT-yə üzv seçildi. Bu təşkilatda təmsil olunmaq yenidən müstəqillik qazanmış dövlət üçün legitimliyinin təsdiqlənməsi uğrunda önəmli hadisə idi. Bundan sonra Azərbaycan eyni zamanda BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları ilə də əlaqələr qurdu, müxtəlif proqramların həyata keçirilməsində iştirak etməyə başladı. Təhsil, elm və mədəniyyət məsələlərinin vacibliyini nəzərə alaraq, Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (YUNESKO) ilə geniş əməkdaşlıq etməyə başladı. 1994-cü ildə Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamına əsasən Azərbaycanın YUNESKO nəzdində Milli Komissiyası təsis edildi (3).

Azərbaycanın dünya dövlətləri ilə ikitərəfli əməkdaşlığı da mövcuddur, dünyanın 158 dövləti ilə diplomatik münasibətlərə malikdir Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Dövlət Protokol İdarəsinin məlumatına əsasən hazırda Azərbaycan Respublikası dünyanın 170 dövləti ilə diplomatik əlaqələr qurulmuşdur. Azərbaycanın 58 xarici ölkədə 76 akkreditə olunmuş diplomatik nümayəndəliyi (səfirlik və konsulluq), 124-dən artıq ölkənin və beynəlxalq təşkilatın isə Azərbaycan Respublikasında akkreditə olunmuş diplomatik nümayəndəliyi mövcuddur (4). Bunların sırasında Azərbaycanın müstəqilliyini ilk tanıyan dövlət 1991-ci ilin noyabrında Türkiyə Cümhuriyyətidir. 1992-ci ildən isə səfirlik səviyyəsində diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. İki dövlət arasında 1997-ci ildə Strateji əməkdaşlıq barədə müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilə ilə Azərbaycanın müstəqilliyinə və inkişafına Türkiyə tərəfindən dəstək əldə olundu (5, s.67).

Azərbaycan həmçinin Qərbi dövlətləri ilə, o cümlədən ABŞ-la diplomatik əlaqələrə malikdir. Belə ki, ABŞ və Böyük Britaniya 1991-ci ilin dekabrında, Fransa, Almaniya və İtaliya isə 1992-ci ilin yanvarında Azərbaycanın müstəqilliyini tanımışlar. Bu əlaqələrin əsasını Azərbaycanın Qərbi inteqrasiya, demokratik dəyərlərə nail olma arzusu, Qərbin isə ölkəmizdə siyasi, iqtisadi, xüsusən enerji məsələsində maraqlara malik olması təşkil edirdi (2, s.338).

1993-cü il ərzində BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələr qəbul etmişdir. Hər bir qətnamə Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ və digər ərazilərinin Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğalından sonra qəbul edilmişdir. Bu qətnamələr Azərbaycanın ərazi toxunulmazlığını yenidən təsdiq edərək, dərhal atəşkəs elan olunması, hərbi əməliyyatlara son qoyulması və işğalçı qüvvələrin Azərbaycan Respublikası ərazisindən çıxarılması tələblərini irəli sürmüşdür. Təəssüf ki, məlum qətnamələrin müddəaları indiyə kimi yerinə yetirilməmişdir (6, 7).

Azərbaycan özünün real imkanlarını nəzərə alaraq, həm iqtisadi inkişafının ilkin əsası olaraq, həm də Qarabağ probleminin həll edilməsində əsas təsir vasitələrindən biri olacağına ümid etdiyi neft strategiyasını işləyib hazırlamışdı. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası Azərbaycan neftinin xarici şirkətlərin iştirakı ilə çıxarılması və xarici bazarlara təhlükəsiz və milli maraqlara uyğun şəkildə nəqli, Xəzərin hüquqi statusunun sahilyanı dövlətlərin hər birinin mənafeyi nəzərə alınmaqla ən optimal şəkildə həlli məsələlərini özündə əks etdirirdi. 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda "Əsrin müqaviləsi" adını almış ilk neft müqaviləsi imzalandı. Bu tarixi sənədin imzalanması mərasimində 7 ölkənin 11 neft şirkəti təmsil olunurdu. Müqaviləyə əsasən, ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Böyük Britaniya, Səudiyyə Ərəbistanı və Yaponiyaya məxsus aparıcı neft şirkətləri yataqlardan 30 il müddətinə 640 mln ton neft çıxarmalı idilər. Xəzər regionunun, xüsusilə Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarına ən çox maraq göstərən dünyanın aparıcı dövlət-

lərindən biri ABŞ-dır. “Əsrin müqaviləsi”ndə Qərb dövlətləri içərisində ən mühüm pay ABŞ şirkətlərinə ayrılmışdır. Azərbaycanın ABŞ şirkətlərinə belə böyük faizlə yer ayırması ölkəmizin üzləşdiyi iqtisadi və siyasi problemlərin həllində ABŞ-ın hərbi-siyasi dəstəyinə arxalanmaq istəyi ilə əlaqədar idi. 1999-cu ilin noyabr ayında ATƏT-in İstanbul sammiti zamanı Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin dövlət başçıları Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin inşa olunması haqqında saziş imzaladılar. İmzalanma mərasimində ABŞ Prezidenti B.Klintonun iştirak etməsi və bu sazişi dəstəkləməsi onu göstərdi ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri təkcə region ölkələrinin deyil, həm də Qərb dövlətlərinin dəstəklədiyi beynəlxalq layihədir (8).

Yuxarıda deyilənlərdən də aydın olduğu kimi, Azərbaycan diplomatiyası müstəqilliyini bərpa etdiyi 1991-ci ildən günümüzdə qədərki müddətdə həyata keçirdiyi fəaliyyəti nəticəsində mühüm nəticələr əldə etmişdir. Bu nəticələri aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:

1). Azərbaycan reallıqları nəzərdə alınaraq mövcud vəziyyətdə qarşıda duran vəzifələri yerinə yetirmək üçün neft strategiyası işlənib hazırlanmışdır.

2). BMT tərəfindən Dağlıq Qarabağla bağlı dörd qətnamə (822, 853, 874, 884 sayılı) qəbul edilmişdir (yerinə yetirilməmiş qalsa da).

3). İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən Ermənistan təcavüzkar dövlət kimi tanınmışdır.

4). Bir sıra nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş sənədlərdə Dağlıq Qarabağ ərazisinin işğal olunduğu qeyd edilmişdir (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Şurası, NATO).

5). Regionda baş verən məsələlərlə bağlı Azərbaycanın rəyinin nəzərə alınmasına (Türkiyə – Ermənistan sərhəddinin açılması ətrafında cərəyan edən hadisələrlə, İranın nüvə məsələsi və s. məsələlərlə bağlı) nail olunmuşdur.

6). Son dövrdə diplomatiyamızın ən böyük uğuru hesab olunan hadisələrdən biri Azərbaycanın 2 il müddətinə BMT Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçilməsidir. 2011-ci il oktyabrın 24-də BMT Baş Məclisinin 66-cı sessiyasının plenar iclasında 2012-2013-cü illərdə Şərqi Avropa bölgəsini Təhlükəsizlik Şurasında təmsil edəcək yeni üzvü müəyyən etmək üçün keçirilən səsvermədə 193 ölkədən 155 ölkə Azərbaycanı dəstəkləmişdir. BMT Təhlükəsizlik Şurasına üzv olmaqla Azərbaycan global problemlərin həllində yaxından iştirak etmək, dünya səviyyəsində qəbul olunan qərarlara təsir göstərmək imkanı əldə etmişdir (10)

7). Xocalı soyqırımı ilə bağlı məsələ dünya dövlətlərinin parlamentlərində müzakirəyə çıxarılmış, Azərbaycan dövləti və diasporasının geniş fəaliyyəti nəticəsində Xocalı faciəsinin soyqırım kimi tanınması istiqamətində mühüm nəticələr əldə edilməsi (Pakistan Senatının Xarici Əlaqələr Komitəsi Xocalı hadisələrinin soyqırım kimi tanınması haqda qərar qəbul edib; Macarıstan parlamentində, ABŞ-ın Texas və Nyu-Cersi ştatlarında müzakirə keçirilib və s.) və tanınması (Meksika Senatının qərarı, Kolumbiya Parlamentinin qərarı, Pakistan Senatının Xarici Əlaqələr Komitəsinin qərarı, Çexiya Parlamentinin qərarı, Bosniya Hersoqovina Parlamenti Məclisinin Xalqlar Palatasının qərarı) (9).

Sonda Azərbaycan diplomatiyasının və xarici siyasətinin müstəqillik illərində keçirdiyi yolu nəzərdən keçirərək qeyd etmək istərdik ki, çoxsaylı uğur və nailiyyətlərimizin olması ilə yanaşı, hələ də bir sıra məsələlərin həlli, ən əsası isə ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpası istiqamətində fəaliyyət bir qədər də gücləndirilməlidir. Belə ki, qazandı-

ğımlz uğurlar nə qədər davamlı və ardıcıl olarsa, Respublikamızın dünyaya inteqrasiyası istiqamətində gələcəkdə də mühüm əməli nəticələr əldə edəcəyi şübhəsizdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov Ə.M. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin bərpası və möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə (80-ci illərin sonu – 1997-ci il). Bakı: Elm nəşriyyatı, 1999.
2. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı. 2005.
3. [http:// www.azerbaijan.az](http://www.azerbaijan.az)
4. Darabadi P., Əlisgəndərli C. 1991-2011-ci illərdə Azərbaycan diplomatiyasının əsas istiqamətləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası. 2011, №4, səh.73-79.
5. Ruintən S. Azərbaycan türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələr sistemində (XX əsrin 90-cı illəri). Bakı, 2005.
6. Ruintən K. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və dünya siyasəti. Bakı: Adiloğlu, 2008.
7. Əhmədov E. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar. Bakı: “Tuna” nəşriyyatı, 1998.
8. [http:// www.oilfund.az](http://www.oilfund.az)
9. [http:// www.mfa.gov.az](http://www.mfa.gov.az)
10. Ruintən S., Əlisgəndərli C. Azərbaycan diplomatiyası: dünəni, bu günü // Tarix və onun problemləri, 2011, №3, səh.90-97.
11. Azərbaycan milli dövlət quruculuğu yolunda. Bakı: Azər nəşr, 1996.
12. Azərbaycan Respublikası 1991-2001. Bakı: XXI – Yeni Nəşrlər Evi, 2001.

ПАРВИН ДАРАБАДИ

профессор Бакинского Государственного Университета

ГЮНАЙ БАЙРАМОВА

Бакинский Государственный Университет

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ СЕГОДНЯ: ДОСТИЖЕНИЯ, ПЕРСПЕКТИВЫ

После восстановления государственной независимости Азербайджанская Республика начала проводить самостоятельную внешнюю политику, направленную на становление полноправного члена мирового сообщества. Для успешного выполнения стоящих перед ней задач, азербайджанская дипломатия должна была иметь детально продуманную, отражающую существующие реалии программу деятельности. Азербайджан, в период когда, являлась одной из республик СССР, не имела возможности проводить самостоятельную внешнюю политику и из-за этой причины не имел подготовленных кадров в данной сфере. За короткий срок после восстановления независимости Азербайджанская Республика смогла преодолеть существующие трудности и проделать большую работу в области внешнеполитической

деятельности. В данной статье будет говориться о достижениях и перспективах азербайджанской дипломатии.

PARVIN DARABADI
professor of Baku State University

GUNAY BAYRAMOVA
Baku State University

**AZERBAIJANI DIPLOMACY TO THIS DAY:
SUCCESSSES AND PROSPECTS**

After the restoration of independence of the Republic of Azerbaijan pursue an independent foreign policy, an equal member of the international community began to work towards. Issues facing the implementation of prudent diplomacy, reflecting the current realities in the program had to be. However, when the USSR did not have the right to pursue an independent foreign policy and, therefore, in which the lack of qualified personnel in the field of foreign policy. Shortly after the restoration of independence of the Republic of Azerbaijan in order to eliminate the existing gap measures and successful results have been obtained. At the article are talking about by the successes achieved in the field of foreign policy, and future perspectives.

Rəyçilər: t.e.d.A.Mirabdullayev, t.e.d.L.L.Həsənova

BDU, Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının 25.12.2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№05).